

33. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 5438, 120 арк.
34. Лихолобова З. Г. Тоталітарний режим та політичні репресії в Україні у другій половині 1930-х років (переважно на матеріалах Донецького регіону) / З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 2006. – 280 с.
35. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6371, 147 арк.

Одержано редакцією 21.01.2015

Прийнято до публікації 13.02.2015

**Аннотація.** *Калинкина С.А., Корновенко С.В. Налогообложение крестьян Украины в условиях Голодомора 1932–1933 гг. В статье раскрыто содержание и сущность советской налоговой политики в украинском селе в условиях голодомора 1932–1933 гг. Выяснено, что одним из средств этого искусственного уничтожения населения, в первую очередь крестьянства, в УССР были налоги. Авторами раскрыто, что усиленные темпы коллективизации в первой половине 1930-х гг. коренным образом изменили, частично возобновленное во время нэпа, село. Форсированное строительство коллективного ведения хозяйства не лишило крестьянство разных повинностей, зато они еще больше должны были стимулировать привлечение крестьян к финансовой сфере государства. Доказано, что среди многих причин Голодомора в УССР, который был результатом экономико-репрессивной политики, весомое место занимает налоговая политика сталинского режима. Реформированная система налоговых сборов с сельского населения, утвердившаяся в 1930 г., стала важным фактором в осуществлении «социалистических превращений на селе».*

**Ключевые слова:** Голодомор, налоги, налоговая политика, украинское крестьянство.

**Summary.** *Kalinkina S.A., Kornovenko S.V. Taxation of Ukraine peasants during the Holodomor of 1932–1933. The article deals with the nature of the Soviet tax policy in Ukrainian village during the Holodomor of 1932–1933. It explicates that taxes were a means of artificial de population, primarily of peasantry, in the USSR (URSR). The article holds that intensive collectivization of the first half of the 1930-ies entailed radical changes in partially renovated Ukrainian village of the NEP period. Accelerated development of collective industry did not relieve peasantry from various obligations. Instead it had to more intensively stimulate peasants involvement in to the nation financial sector. The article proves that the Stalin regime tax policy played a key role among different reasons of Holodomor in the USSR, caused by economic – and – repressive state policy. A reformed tax system for rural population established in the 1930-ies, became an important factor in realization of the so-called «socialist transformation in rural areas».*

**Key words:** Holodomor, taxes, tax policy, Ukrainian peasantry.

УДК 94 (477)«1943/1950»:62/69

О. О. Тігіка

## СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ РОБІТ У МІСЦЕВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ (1943–1950 рр.)

**Анотація.** У статті розглядається комплекс питань, що стосуються соціально-економічних та організаційних засад відбудовних робіт у місцевій промисловості України в післявоєнний та післявоєнний періоди. Проаналізовано чинники, які зумовили необхідність відбудови галузі, як складової частини процесу відродження всієї економіки республіки. З'ясовано особливості, труднощі та проблеми процесу відбудови й подальшого розвитку місцевої промисловості в 1943–1950 рр.

**Ключові слова:** соціально-економічні засади, соціально-економічні реалії, організаційні засади, процес відбудови й подальшого розвитку місцевої промисловості, союзний уряд, органи державної влади, фінансові, матеріально-технічні й трудові ресурси, функціонування місцевпрому.

**Постановка проблеми.** Серед найважливіших проблем вітчизняної історії, які потребують подальшого поглибленого дослідження, особливе місце належить тим, що пов'язані з історією повоєнної відбудови та функціонування економіки України, насамперед промислового комплексу. Неупереджений аналіз й оцінка конкретних питань відродження й подальшого розвитку в 1943–1950 рр. промислового потенціалу республіки потрібні не лише для об'єктивного відтворення тогочасної історичної реальності, а й для усвідомлення та творчого використання досвіду соціально-економічних процесів в означений період для пошуку нестандартних стратегічних рішень у розробці економічної доктрини та засобів її реалізації на сучасному етапі розбудови української держави.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Актуальність досліджуваної теми зумовлена і ступенем її наукової розробки. Незважаючи на те, що історія відбудови і розвитку промисловості України в 1943–1950 рр. одержала доволі широке висвітлення у вітчизняній історіографії, об'єктивне і всебічне дослідження зазначених процесів на нових методологічних засадах залишається актуальним завданням історичної науки. Однак, як і в попередні періоди, увагу дослідників зосереджено переважно на головних галузях промисловості, унаслідок чого малодослідженими, а отже, й недостатньо висвітленими, залишаються питання відбудови та функціонування в 1943–1950 рр. тих галузей промислового комплексу республіки, які хоча й не вважалися базовими і вирішальними для відновлення її промислового потенціалу, але відігравали важливу роль у справі відродження всієї економіки та соціальної сфери. Це стосується, зокрема, й місцевої промисловості України, стан і функціонування якої в умовах післявоєнного відродження, до недавнього часу не були об'єктом комплексного дослідження. З цієї теми були відсутні спеціальні публікації, а наявна в окремих виданнях [1] інформація про функціонування місцевої промисловості в означений період мала фрагментарний характер і не відображала її дійсний стан та роль у вирішенні тогочасних економічних і соціальних проблем в регіонах та загалом в Україні. І хоча в останні роки питання відбудови та функціонування місцевої промисловості в 1943–1950 рр. стали предметом аналізу в низці спеціальних публікацій [2], водночас ще багато аспектів, пов'язаних з повоєнним відродженням цієї галузі промислового комплексу республіки потребують подальшого дослідження.

**Мета.** З огляду на зазначене вище у публікації ставиться завдання з'ясувати соціально-економічні та організаційні засади відновлювальних робіт у місцевій промисловості республіки та забезпечення її функціонування, проаналізувати політику вищих органів державної влади щодо її відродження та подальшого розвитку в означений період.

**Виклад основного матеріалу.** Відбудова місцевої промисловості стала складовою частиною процесу відродження всієї економіки України, який мав низку характерних особливостей. По-перше, розпочинався він у міру визволення регіонів республіки від загарбників і його перший етап здійснювався в умовах ще триваючої війни та системної руйни й глибокого занепаду господарства, неймовірного зубожіння населення. По-друге, у тогочасних умовах держава не мала можливостей надавати для робіт, пов'язаних з відродженням економіки республіки, необхідної кількості матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів, адже основна їх частина спрямовувалася для галузей промисловості, які забезпечували потреби фронту й Червоної армії. По-третє, влада відводила першочергову роль відновленню основних галузей важкої промисловості – паливної, енергетичної, металургійної, хімічної, машинобудівної та інші. Відразу після звільнення східних областей республіки Державний Комітет Оборони ухвалив низку рішень, спрямованих на відбудову Донецького вугільного, Криворізького залізничного, Нікопольського марганцевого басейнів, Дніпровської гідроелектростанції, металургійних заводів Придніпров'я та Півдня республіки, кількох заводів важкого і середнього машинобудування, продукція яких вважалася неодмінною умовою відродження провідних галузей важкої промисловості, а також заводів, що належали Наркоматам оборони, танкової промисловості й боєприпасів. По-четверте, вирішення поставлених завдань ускладнювалося тим, що союзний уряд практично всі проблеми, пов'язані з їхнім фінансуванням, перекидав на плечі самої республіки. Усього за роки війни союзний уряд асигнував на відбудову господарської інфраструктури, соціальної сфери, освіти, науки і культури республіки 18 млрд 320 млн крб., що становило лише близько 7% від суми всіх завданих збитків [3, 184; 4, 353]. Надані з центрального бюджету кошти асигнувалися насамперед на відродження галузей, об'єктів промисловості, що мали пріоритетне значення у загальносоюзній економіці й продукція яких на той час була найнеобхіднішою для забезпечення військово-промислового комплексу країни та діючої на фронті Червоної армії.

Оцінюючи наслідки такої державної політики, варто зазначити, що завдяки спеціальним урядовим програмам, концентрації фінансів, матеріалів, механізмів і трудових ресурсів, трудовій зв'язі мільйонів робітників, техніків, інженерів, конструкторів, учених упродовж 1943–1945 рр. у республіці було відновлено і заново побудовано 3 тис. великих індустріальних об'єктів і задіяно третину довоєнних виробничих потужностей [4, 357].

Водночас ще в умовах триваючої виснажливої війни вищі органи державної влади вважали одним із головних завдань відродження господарства у визволених регіонах,

насамперед відновлення там роботи промислових підприємств республіканського та місцевого рівня й організації виробництва сільськогосподарської продукції в аграрному секторі, а також, по можливості, вирішення нагальних проблем соціального характеру. У їх розв'язанні провідна роль відводилася місцевій промисловості, котра, як показано вище, становила помітний сегмент економічної інфраструктури республіки. Існувало розуміння, що введення в дію підприємств місцевої промисловості на визволених територіях вкрай необхідне, адже воно не лише сприяло піднесенню воєнного господарства країни й зростанню його виробничих потужностей, а й стало б неодмінною умовою відродження і подальшого розвитку господарства України і СРСР, а саме головне – завдяки цьому мали здійснюватися відбудова господарства та соціальної інфраструктури в регіонах, вирішення питань, пов'язаних хоча б з мінімальним рівнем життєзабезпеченості населення.

Це зокрема засвідчила постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецьких окупантів» від 21 серпня 1943 р., якою визначалися загальні завдання відбудови економіки села, транспорту, культурно-побутових закладів та житла на визволеній від окупантів території [5, 765–802]. Аналіз поставлених постановою завдань приводить до висновку, що їх вирішення було неможливим без відродження підприємств місцевої промисловості, які мали значною мірою забезпечити матеріально-технічну сторону відбудовного процесу. Стратегічне значення цієї постанови полягало ще й у тому, що вона вичувала наближення перемоги над ворогом, оскільки передбачала не просто відновлення господарства окремої області чи міста, а орієнтувала на капітальну відбудову згаданих галузей економіки, соціальної сфери в усіх визволених районах країни, що можна було здійснити лише використовуючи продукцію відновлюваного промислового комплексу, у тому числі місцевої промисловості.

Проте, хоча відбудова місцевої промисловості вважалася однією з важливих, у тогочасних умовах єдиної розробленої програми відновлювальних робіт в галузі, як і всього промислового комплексу республіки, не існувало. У період 1943–1945 рр. характерними були короткострокові (до 6 місяців) воєнно-господарські плани, визначені постановами ДКО, РНК СРСР та РНК УРСР щодо відбудови окремих економічних районів та підприємств, в яких формувалися й першочергові завдання, що стосувалися місцевої промисловості. До того ж ці плани часто зазнавали змін. У зв'язку з цим виконавці визначених завдань не мали чіткої довгострокової програми забезпечення відбудовних робіт та виробничого процесу на введених у дію підприємствах будівельними матеріалами, обладнанням і механізмами, сировинними ресурсами, робочою силою.

Поступове збільшення обсягів відбудовних робіт і складність завдань, що постали перед управлінськими структурами на завершальному етапі війни, потребували не лише граничного напруження сил, виробничої дисципліни, суворого контролю за виконанням рішень, а й внесення коректив у форми керування, планування й організації цього процесу. З цією метою у складі Держплану СРСР у лютому 1943 р. було створено Управління з відбудови господарства у визволених районах, яке в липні 1944 р. було об'єднане з Управлінням районного планування. Для організації виконання визначених постановами завдань у визволені райони призначалися уповноважені ЦК ВКП(б), ДКО, РНК СРСР і Держплану СРСР, до обов'язків яких входили підготовка спільно з представниками наркоматів, відомств та місцевих органів влади планів відбудови в регіонах та координація діяльності всіх причетних до неї організацій. У свою чергу роботу уповноважених контролювало Головне економічне управління, створене у складі НКВС СРСР 4 вересня 1939 р. Структура відділів цього управління, штат якого налічував 629 осіб, була чітко обумовлена за напрямками діяльності. Так, у компетенції 1-го відділу перебувала оборонна промисловість, 2-го – важка промисловість та машинобудування, 3-го – легка, лісова та місцева промисловість, 4-го – сільське господарство і заготівельні організації, 5-го – торгівля, кооперація та фінанси [4, 354].

Саме в цей період Держплан СРСР розпочав розробку довготривалого перспективного комплексного плану відбудови і розвитку економіки визволених регіонів на повоєнні роки, в якому важливе місце відводилося і відродженню та подальшому розвитку місцевої промисловості. Таку ж роботу розгорнув і Держплан УРСР.

У міру здійснення перших заходів з відновлення потенціалу місцевої промисловості планування відбудовних робіт набувало дедалі комплекснішого і конкретнішого характеру. Це проявилось, зокрема, у тому, що в ухваленій 25 березня 1945 р. РНК СРСР поста-

нові «Про державний план відбудови і розвитку народного господарства на 1945 р.» та відповідній постанові РНК УРСР перед місцевою промисловістю ставилося завдання форсувати відродження виробничої сфери і забезпечити подальший розвиток, збільшити на її підприємствах випуск валової продукції, насамперед обладнання для потреб самого місцевпрому та інших галузей економіки республіки, сільськогосподарської техніки та запасних частин до неї, інвентарю, промислових виробів і товарів, необхідних для відбудови господарства і соціальної сфери в регіонах республіки, а також товарів широкого вжитку для потреб населення.

Однак, даючи директиви щодо відбудови місцевої промисловості й налагодження її функціонування, державні органи влади не виділяли необхідних для цього коштів і матеріально-технічних ресурсів. Так, із загальної суми асигнованих за роки війни союзним урядом коштів на потреби відбудови в республіці для проведення відбудовних робіт у місцевій промисловості в 1944–1945 рр. призначалися лише 0,33%. При цьому надані для галузі кошти у 1944 р. становили лише 7,1%, а в 1945 р. – 7,6% від суми запланованих збитків під час війни [вираховано за: 6, 5, 13; 7, 50–51]. Проблема фінансування відновлювальних робіт поглиблювалася складною ситуацією з забезпеченням виробничими площами, будівельними матеріалами, обладнанням і механізмами, сировинними й енергетичними ресурсами, відсутністю необхідної кількості кваліфікованої робочої сили.

Відповідальність же за проведення відбудовних робіт на підприємствах галузі та організацію на них виробництва визначеної продукції вищими державними органами влади СРСР покладалася на республіканські, обласні, міські та районні владні та партійні структури, НКМП України та його структурні підрозділи й здійснюватися вони мали фактично за рахунок республіканських, насамперед регіональних та місцевих ресурсів.

Важливим етапом у розвитку місцевої промисловості став закон «Про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946–1950 рр.», ухвалений Верховною Радою СРСР у березні 1946 р. Одним із основних завдань п'ятирічки визначалася відбудова й широкий розвиток місцевої промисловості в усіх республіках, краях і областях СРСР, а основним завданням місцевої промисловості – виробництво товарів широкого споживання, місцевих будівельних матеріалів, а також забезпечення потреб колгоспів в упряжі, возах, санях, простому кінному і ручному інвентарі, забезпечення виробництва предметів домашнього вжитку високої якості й за загальнодоступними цінами. Керівники місцевої промисловості зобов'язувалися різко збільшити виробництво товарів, порівняно з довоєнним рівнем, рішуче покращити їх якість і асортимент, відновити й збільшити мережу майстерень для пошиву взуття та одягу, а також ремонту меблів і домашнього інвентарю [8, 271].

Стосовно України союзним Законом про п'ятирічний план передбачалося: збільшити роль республіканської й місцевої промисловості у виробництві основних видів продукції, що використовувалася для потреб господарства республіки; широко розгорнути організацію і будівництво невеликих промислових підприємств, у тому числі ввести в дію у 1946–1950 рр. десятки дрібних шахт і штолень у Донбасі та в західних областях України потужністю 4,6 млн т вугілля, торфобрикетні заводи на 50 тис. т брикетів, скляні заводи потужністю 1,3 млн м кв скла, цегельні заводи потужністю 90 млн шт. цегли. Загальний обсяг валової продукції місцевої державної промисловості й промислової кооперації встановлювався на 1950 р. у розмірі 3,1 млрд крб. (із 9,7 млрд крб. загальної вартості валової продукції, виробленої на підприємствах республіканського підпорядкування), що перевищувало рівень 1940 р. на 10,7% [8, 296; 9, 21].

Ще конкретніше завдання щодо відбудови та подальшого розвитку місцевої промисловості визначалися Законом «Про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр.» ухваленим VIII сесією Верховної Ради УРСР 30 серпня 1946 р. Закон передбачав забезпечити в місцевій промисловості перевищення в 1950 р. довоєнного рівня загального обсягу виробництва. Встановлювалися завдання з виробництва товарів широкого вжитку місцевою промисловістю й промисловою кооперацією на 1950 р. в обсязі 2,42 млрд крб. (у цінах 1926/27 рр.) з перевищенням довоєнного рівня на 275 %. Ставилися завдання:

- рішуче покращити якість і асортимент продукції місцевої промисловості;
- збільшити у 1950 р., порівняно з довоєнним рівнем виробництво металевих виробів широкого споживання, виробництво піаніно в 1,4 рази, верхнього трикотажу – на 16,0%,

- панчішно-шкарпеткових виробів на 42%;
- виробити у 1950 р. металевому посуду 9200 т, ножів, виделок і ложок – 16,3 млн шт., фарфоро-фаянсового посуду – 78,8 млн шт., ліжок – 1,20 млн шт., піаніно – 5 тис шт., щипкових інструментів – 350 тис. шт., верхнього трикотажу і трикотажної білизни, панчішно-шкарпеткових виробів – 5 млн пар, бавовняних тканин – 8,0 млн м, взуття – 8,3 млн пар, валянок – 285 тис. пар;
- розширити асортимент і покращити якість меблів; збільшити у 1950 році виробництво меблів на 25%, порівняно з 1940 р.;
- відновити й перевищити довоєнний рівень художніх промислів України: художньої вишивки, килимоткацтва, художнього ткацтва, художньої кераміки, різьби та інкрустації по дереву і каменю; забезпечити широкий розвиток художньої вишивки в Решетилівці, Клембівську і Переяславі; художнього ткацтва в Дегтярях, Кролевіці й Переяславі; килимоткацтва в Решетилівці, художньої кераміки в Опішні й різьби по дереву в Косово;
- відбудувати до довоєнної потужності фарфоро-фаянсові заводи; відбудувати фабрику клавішних інструментів в Одесі й музичний комбінат у Києві;
- відбудувати заводи пластичних мас у Дніпропетровську, Харкові й Прилуках; розширити виробництво галантерейних виробів, предметів сангігієни, культтоварів, меблевої, віконної й дверної фурнітури та інших виробів широкого споживання з пластичних мас;
- організувати і технічно оснастити на підприємствах місцевої промисловості цехи металопокриття, фарбувальні й оброблювальні цехи; механізувати виробничі процеси виготовлення предметів широкого споживання, знизивши їхню собівартість; широко використовувати у виробництві предметів широкого споживання місцеву сировину і відходи великої промисловості;
- збільшити виробництво шкільного приладдя; відбудувати Слов'янську олівцеву фабрику і Харківську фабрику авторучок і пер; виробити в 1950 р. 80 млн олівців і 50 млн пер;
- розширити власну сировинну базу місцевої промисловості для виробництва товарів широкого споживання;
- довести виробництво металопрокату в 1950 р. до 22 тис. т; перевищити в 1950 р. довоєнний випуск бавовняної пряжі на 24%; відновити й розширити виробництво гумових підощв до 1950 р. в 2,2 рази, порівняно з довоєнним рівнем; організувати виробництво гранітолю й довести його випуск у 1950 р. до 700 тис. м;
- відбудувати і розширити виробництво виробів для відновлення міського господарства і сільського будівництва; збільшити в 1950 р., порівняно з довоєнним рівнем випуск пічного литва і скобельних виробів у 2,2 рази, відновити і збільшити виробництво фарб і лаків;
- створити технічно обладнану обособлену промисловість; відбудувати й розширити республіканські обозні заводи; створити в усіх областях механізовані обозні заводи обласного значення; забезпечити випуск упродовж 1945–1950 рр. 900 тис. ходів і возів;
- організувати в лісових районах УРСР виробництво дерев'яних обозних напівфабрикатів і деталей для постачання обособлених підприємств безлісних областей;
- організувати виробництво легкового гужового транспорту; розширити існуючі заводи з виробництва осей, обозних метизів і металевих оковів для ходів;
- покращити якість і різко знизити собівартість ходів і возів шляхом механізації виробництва і впровадженням поточних методів виробництва і збирання возів;
- відновити і розгорнути виробництво простих видів кінного і ручного інвентарю для сільськогосподарських робіт; відновити й наново організувати виробництво машин для виготовлення кормів (солеморізки, коренерізки, кукурудзошелушительники) і зерноочисних машин;
- створити верстатобудівні підприємства; організувати виробництво токарно-гвинторізних, поперечно-стругальних і сверлильних верстатів, привідних і ручних пресів і деревообробних верстатів; довести до 1950 р. виробництво металоріжучих верстатів до 3950 штук, пресів – до 1450, деревооброблювальних верстатів – до 750 штук; збільшити виробництво гідротурбін для дрібних гідроелектростанцій;
- підвищити технічний рівень підприємств галузі шляхом впровадження сучасних високопродуктивних методів виробництва;
- застосовувати у виробництві литва механізацію формувальних робіт, безпоточне формування, литво в кокіль і напівпостійні форми для збільшення пропускної здатності ливарних цехів і зниження собівартості литва;

- широко застосовувати поточні методи виробництва предметів широкого споживання; організувати виробництво спеціального обладнання і прилаштувань для механізації виробничих процесів;
- зміцнити й розширити районну місцеву промисловість;
- відновити й збільшити мережу майстерень з пошиву взуття і одягу, а також з ремонту меблів і домашнього інвентарю [9, 21–23].

На основі п'ятирічного плану відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр., було укладено і затверджено п'ятирічний господарський план Міністерства місцевої промисловості. Важливе значення для роботи місцевої промисловості мало ухвалення РНК УРСР і ЦК КП(б)У 19 червня 1945 р. постанови «Про поліпшення якості товарів широкого вжитку, що виробляються харчовою, м'ясо-молочною, легкою та місцевою промисловістю, промисловою кооперацією і кооперацією інвалідів». Документ не лише стимулював випуск якісніших предметів повсякденного користування, а й опосередковано сприяв розв'язанню проблеми працевлаштування інвалідів війни.

Процес відбудови й подальшого розвитку місцевої промисловості був певним чином забезпечений організаційно. Функціонуванню місцевпрому постійну увагу приділяли Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У. Про це свідчить те, що упродовж 1946–1950 рр. питання, пов'язані з роботою галузі, неодноразово розглядалися на їхніх засіданнях. З цього приводу було ухвалено понад 20 постанов, що стосувалися прямо або опосередковано різних аспектів функціонування галузі, її матеріально-технічного забезпечення, асортименту та якості виробленої на підприємствах галузі продукції та товарів, побутово-споживчого обслуговування населення. Вже сам перелік таких документів дає уявлення про масштаби робіт і коло проблем, які доводилося вирішувати. У їх числі: постанова РНК УРСР від 17 січня 1945 р. «Про заходи щодо відбудови й розвитку промисловості музичних інструментів»; постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 2 липня 1945 р. «Про заходи по збільшенню виробництва возів і підвід на підприємствах місцевої промисловості і промислової кооперації УРСР»; постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 11 квітня 1946 р. «Про заходи щодо відбудови і розвитку обзобудування на підприємствах місцевої промисловості УРСР»; постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 19 липня 1946 р. «Про поліпшення якості товарів широкого вжитку, що виробляються харчовою, м'ясомолочною, легкою та місцевою промисловістю, промисловою кооперацією і кооперацією інвалідів»; постанова Ради Міністрів УРСР від 17 жовтня 1946 р. «Про заходи щодо подальшого розвитку сільської електрофікації і забезпеченню будівництва невеликих гідроелектростанцій»; постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 11 жовтня 1947 р. «Про підсумки роботи республіканської промисловості УРСР у III кварталі і заходах, забезпечуючих виконання плану IV кварталу 1947 р.»; постанова політбюро ЦК КП(б)У від 5 серпня 1949 р. «Про стан і заходи покращення якості товарів широкого споживання, вироблених легкою, місцевою, мебельною промисловістю й кооперацією УРСР» [10, 85; 11, 18,21; 12, 513; 13, 255] та ін.

Різноманітні питання, що торкалися роботи підприємств місцевої промисловості в регіонах республіки, постійно розглядалися на засіданнях обласних рад депутатів трудящих та обласних комітетів КП(б)У, засіданнях їхніх міських та районних структур. Вказані владні органи постійно займалися і контролювали роботу підприємств та виробництво місцевої промисловості, розташованих на підлеглих їм територіях.

Наркомат (Міністерство) місцевої промисловості України з метою оперативного і ефективного забезпечення керівництва роботою галузі щорічно проводили наради керівників та інженерно-технічних працівників підлеглих трестів, облмісцевпромів та підприємств. Питання роботи регіональних керівних структур галузі та окремих підприємств систематично розглядалися на засіданнях колегії Міністерства та спеціальних нарадах відповідальних працівників з регіонів.

**Висновки.** Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що процес відбудови та подальшого розвитку місцевої промисловості в 1943–1950 рр. зумовлювався потребами соціально-економічного розвитку республіки і був певним чином забезпечений організаційними заходами. Разом з тим управління місцевою промисловістю України, як і всією економікою СРСР, здійснювалося командно-адміністративними методами і тотальним директивним плануванням. План був доктриною керівних органів влади, яка не враховувала повною мірою економічного становища в галузі та на її підприємствах й прирікала виробничі колективи заради виконання поставлених завдань функціонувати в умовах максимального напру-

ження, без належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення. Якщо у воєнні роки така політика була виправданою, то в післявоєнний період відмова від поєднання планових та ринкових методів призвела до деформацій всієї економіки країни і, зокрема, місцевої промисловості, що негативно позначалося на рівні життя соціуму.

### Список використаної літератури

1. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. : у 3 т. – К. : Політвидав України, 1967. – Т. 1. – 544 с., Т. 2. – 519 с., Т. 3. – 455 с.; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. : в 3 т. – К. : Политиздат Украины, 1975. – Т. 1. – 544 с., Т. 2. – 512 с., Т. 3. – 461 с.; Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / голова голов. редкол. П. Т. Тронько. – К. : Головна редакція Української Радянської енциклопедії ; Академія наук УРСР, 1967–1976; Історія народного господарства Української РСР : у 3 т., 4 кн. / за ред. І. І. Лукінова. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 3, кн. 1: Розвиток соціалістичної економіки в період будівництва і вдосконалення розвинутого соціалізму (1938–1960 рр.) / Т. І. Дерев'янкін, Р. Д. Толстов, Б. М. Орловський [та ін.]. – 463 с.; Історія Української РСР : у 8 т., 10 кн. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941–1945 рр.) / редкол. тому : В. І. Клоков [та ін.]. – 536 с.; Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль // Україна крізь віки : в 15 т. – К., 1999. – Т. 12. – С. 336.; Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / редкол. : І. О. Герасимов, І. Т. Муковський, П. П. Панченко, Р. Г. Вишневецький. – К. : Книга Пам'яті України, 2000. – 944 с.; Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : у 2 т. / ред. рада : В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол. : Т. А. Балабушевич, Д. В. Баран [та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с. та ін.
2. Тітика О. О. Місцева промисловість України в початковий період післявоєнного відродження (1943–1944 рр.) / О. О. Тітика // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2006. – Вип. 90. – С. 101–110; Тітика О. О. Місцева промисловість України в 1943–1945 рр.: здобутки та проблеми відбудови / О. О. Тітика // Україна Соборна : зб. наук. статей. – К., 2006. – Вип. 4, т. 2. – С. 292–300; Тітика О. О. Функціонування об'єктів місцевої промисловості України в 1943–1945 рр. / О. О. Тітика // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 357–366; Тітика О. О. Відбудова та розвиток місцевої промисловості України в 1943–1948 рр. / О. О. Тітика // Гуржіївські історичні читання : зб. наук. праць. – Черкаси, 2007. – С. 462–468; Тітика О. О. Місцева промисловість України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / О. О. Тітика // Історія народного господарства та економічної думки України : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 39–40. – С. 98–115; Тітика О. О. Місцева промисловість України в 1946–1950 рр.: проблеми і результати відбудови та функціонування / О. О. Тітика // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Т., 2010. – Вип. 2. – С. 251–260; Тітика О. О. Районні та міські промислові комбінати системи Наркомату (Міністерства) місцевої промисловості УРСР у 1943–1950 рр. : відбудова, функціонування й роль у забезпеченні потреб економіки та населення республіки / О. О. Тітика // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Т., 2014. – Вип. 1. – С. 92–97 та ін.
3. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. : у 3 т. – К. : Політвидав України, 1967. – Т. 3: Радянська Україна в завершальний період Великої Вітчизняної війни (1944–1945 рр.) / авт. кол. : М. О. Буцько, М. М. Власов, П. І. Денисенко [та ін.]. – 455 с.
4. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : у 2 т. / ред. рада : В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол. : Т. А. Балабушевич, Д. В. Баран [та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.
5. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам 1917–1957 гг. : сб. документов : в 4 т. / сост. : В. Н. Калинин, А. В. Коробов. – М. : Госполитиздат, 1957. – Т. 3. – 704 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 76, спр. 210, 33 арк.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 76, спр. 152, 131 арк.
8. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам 1917–1967 гг. : сб. док. за 50 лет : в 5 т. / сост. : К. У. Черненко, М. С. Смиртюков. – М. : Политиздат, 1968. – Т. 3: 1941–1952 гг. – 732 с.
9. Закон о пятилетнем плане восстановления и развития народного хозяйства УРСР на 1946–1950 гг. – К. : Украинское изд-во политической литературы, 1946. – 48 с.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. Р-4990, оп. 1, спр. 27, 365 арк.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 76, спр. 202, 117 арк.
12. Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української Радянської соціалістичної республіки. №№ 1"12. – К. : Політвидав України, 1946. – 604 с.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 1609, 286 арк.

Одержано редакцією 23.01.2015

Прийнято до публікації 13.02.2015

**Анотація.** *Титика Е.А. Социально-экономические и организационные основы восстановительных работ в местной промышленности Украины в 1943–1950 гг. В статье рас-*

смагрувається комплекс вопрогов, которе касаются соціально-економічних и організаційних основ востановительних работ в местной промисленности України в послеоккупаційний и послевоенний періоди. Проаналізовані фактори, которе обусловили необхідність вожрождения отрасли, как составной части востановлення економіки республіки, особенности, трудности и проблемы востановительного процесса. Показано, что союзное правительство отводило первоочередную роль востановлению основных отраслей тяжёлой промисленности и прежде всего для этой цели направляли ассигнования и другие ресурсы. В то же время, ещё в условиях войны высшие государственные органы определяли одной из главных задач введение в действие на освобождённых территориях предприятий местной промисленности, что не только способствовало бы подъёму военного хозяйства страны и росту его производственных мощностей, а и обеспечило бы материально-техническую сторону процесса востановлення и дальнейшего развития хозяйства и социальной инфраструктуры в регионах, удовлетворение первоочередных жизненных потребностей населения. Решение этих задач осуществлялось фактически за счёт республиканских, прежде всего региональных и местных ресурсов. Проаналізовані также організаційные основы процесса востановлення и дальнейшего развития местпрома.

**Ключевые слова:** соціально-економіческие основы, організаційные основы, процесс востановлення и дальнейшего развития местной промисленности, союзное правительство, органы государственной власти, финансовые, материально-технические и трудовые ресурсы, функционирование местпрома.

**Summary.** *Titika E.A. Socio-economic and organizational framework for reconstruction works in the local industry of Ukraine in 1943–1950 years.* The article deals with the range of issues relating to socio-economic and organizational principles of reconstruction works in the local industry of Ukraine in post-occupation and post-war periods. Factors which necessitated the revival of the industry as an integral part of republic economic recovery, special features, difficulties and challenges of the recovery process were analyzed. It was revealed that Union government gave priority to the restoration of the main branches of heavy industry and allocated money and other resources mainly with this purpose in mind. At the same time, still under war conditions highest state authorities defined the introduction into operation of local industry enterprises on the liberated territories as one of the major tasks. It would favor not only the rise of war economy of the country and the growth of its production capacity but it would provide logistical support for recovery and further development of the economy and social infrastructure in regions. These problems were solved at the expense of republican, especially, regional and local resources. Organizational framework for recovery process and further development of local industry (Mestprom) was analyzed.

**Key words:** socio-economic basis, organizational framework, recovery process and further development of local industry, Union government, public authorities, financial resources, material and technical resources, labour resources, local industry performance.

УДК 94(477.42)«1957»

Д. О. Шпак

## ПОЛІТИЧНЕ РІШЕННЯ ПЛЕНУМУ ЦК КПРС 4 ЧЕРВНЯ 1957 р. ЯК ОДНА З ПРИЧИН ФОРМУВАННЯ АНТИРАДЯНСЬКОГО РУХУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

**Анотація.** У статті розкривається громадська позиція політично активної частини населення Півдня Української РСР стосовно рішення Пленуму ЦК КПРС 4 червня 1957 р., в контексті дисидентського руху у названому регіоні республіки та проаналізовано її значення для формування антирадянського руху на Півдні України.

**Ключові слова:** Пленум ЦК КПРС, антирадянській рух, десталінізація, Українська РСР, дисидентство.

**Постановка проблеми.** Дослідження такого багатогранного явища в сучасній історії України як опозиційний рух середини 1950–80-х рр. набуває останнім часом все більшої уваги, як з боку науковців так і громадськості, все більшого значення та масштабності. Відкриття доступу до спецховищ та архівів, отримання можливості для використання різноманітних документів позитивно позначилися на вивченні численних аспектів історії України ХХ ст. Значний розвиток отримали регіональні дослідження. Науковці змогли на основі нових документів переглянути усталені раніше підходи та висновки, об'єктивно відтворити повну картину історії України, у тому числі й таку неоднозначну її сторінку, як